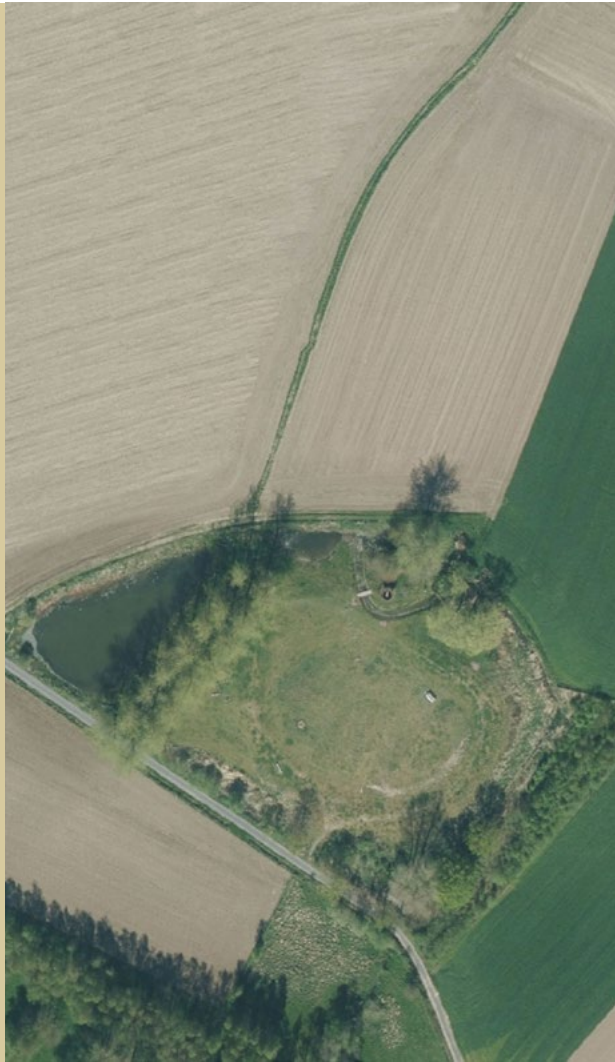

erfgoedprokkels ●

● hof ten dijk lebbeke

Naar aanleiding van het 800 jarig bestaan van de O.-L.-Vrouwekerk van Lebbeke in 1908 werd van elk van de 12 boerderijen een vlag gemaakt met daarop een geromantiseerde afbeelding van hoe men dacht dat de hoven er uitzagen

•

*In het zuidoosten van
Lebbeke,
aan de oostgrens van de
provincie Oost-Vlaanderen,
ligt het wachtbekken
Heistergem.
Deze plek,
in de oksel van
de Klein Antwerpenstraat
en de
Kakemanstraat,
is één van de
oudste plaatsen
van de gemeente.
Hier bevond zich ooit
één van de twaalf
omwalde hoeves die
aan de basis lagen
van de
latere gemeente
Lebbeke:*

Hof ten Dijke.

De 'Twaalf geslachten' en de legende

Tot begin 12de eeuw hing Lebbeke voor zijn geestelijke zorg af van de O.-L.-Vrouwekerk van Dendermonde. De vaak onbegaanbare wegen naar Dendermonde, vooral in de wintertijd, met overstromingen van onder meer de Vondelbeek (de grens Lebbeke-Dendermonde) waren problematisch om aan de christelijke plichten te voldoen.

In het toenmalige dunbevolkte Lebbeke waren een twaalfstal grote boerderijen. De families die deze omwalde hofsteden bewoonden werden de 'Twaalf Geslachten' genoemd en stamden uit diverse periodes. De namen van de twaalf geslachten komen voor het eerst samen voor in een rederijkersspel van F.W. Moreel uit 1724: ter Hert, ten Macharis, te Beugem, te Zeebroeck, ten Dijcke, ten Cantele, ten Hekkene, ten Poele, ten Gate, ten Bossche, ter Vaerent en te Kerrebroeck. Van de eerste zes zijn nog resten van de omwallingen aanwezig.

Volgens een legende lagen de hoofden van deze 'Twaalf Geslachten' aan de oorsprong van de bouw van de Lebbeekse kerk. Zij verzochten de bisschop van Kamerijk om een kerk in Lebbeke te mogen bouwen. Deze vraag werd door bisschop Oduardus (Odo) in 1108 ingewilligd. Een plaats om de kerk te bouwen was vlug gevonden: centraal, in de omgeving waar de toen belangrijke wegen elkaar kruisten. In zijn 'Geschiedenis van O.-L.-Vrouw van Lebbeke' uit 1908 vertelt Jan Broeckaert daarover het volgende: "De grond waar de nieuwe kerk kon gebouwd worden, was eigendom van een weduwe, die toestemde haar grond af te staan. Men moest echter wachten tot het pas gezaaide vlas rijp was."

"'s Nachts verscheen Onze-Lieve-Vrouw aan de weduwe, die haar aanmaande haar vlas te slijten. 's Morgens vond de weduwe het vlas slijtensrijp: een eerste wonder was geschied. Een (andere) inwoner van het dorp stelde kosteloos zijn akker ter beschikking en men begon op goed vallend uit te graven Men vond er een rijke steenlaag: een tweede wonder. Een derde wonder geschiedde toen de bouwmeester de omtrek van de toekomstige kerk met een zijden draad afgetekend vond.

De eigenaar van de steengroeve eiste plots een vergoeding voor de gedolven steen. Men vond er geen steen meer, maar slijk. De eigenaar deed opnieuw de belofte dat de gedolven steen mocht gehouden worden. Er werd opnieuw steen gedolven: een vierde wonder was geschied."

Deze legende wordt aan de hand van een aantal kunstig uitgesneden medaillons uit 1720 afgebeeld op de lambrisering in de zuidelijke zijbeuk van de kerk. Het ontwerp en de uitvoering is van de hand van Michiel Heylbroeck en Steven Delsaert.

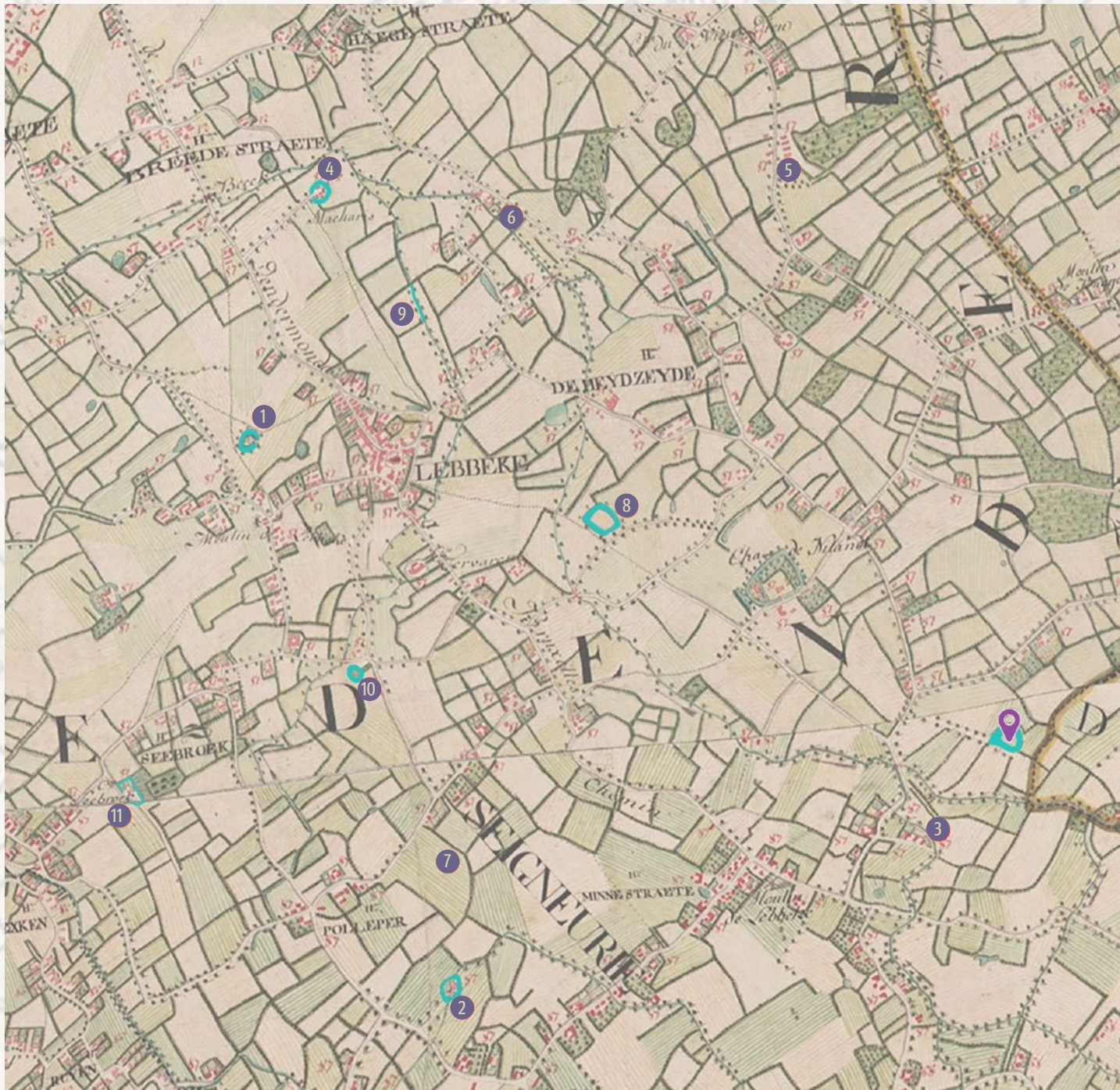
Uit recente studies weet men dat er waarschijnlijk reeds in de 9de eeuw, vóór de inval van de Noormannen, een bedehuis bestond. Er zijn ook vermeldingen van de parochie en kerk, afhankelijk toen van de Gentse Sint-Baafsabdij, in een bedelbrief van de echtgenote van Graaf Boudewijn IV (980–1035) en in een verloren gegaan diploma van Ottoons keizer Otto II (988). Toch blijft de datum 1108 voor elke Lebbekenaar het uitgangspunt voor de ontstaansgeschiedenis van zijn kerk en zijn gemeente.

Twaalf sites met walgracht

Zoals reeds eerder aangegeven beschikten de 'Twaalf Geslachten' elk over een omwalde hofstede.

Een site met walgracht kan in hoofdzaak gedateerd worden tussen de 13de en 15de eeuw. Ze bestaat uit een viertal kenmerken. Het meest kenmerkende element is natuurlijk de gracht. Dit element is vandaag de dag nog dikwijls zichtbaar in het landschap. De gracht bepaalde de vorm van het eiland, in de meeste gevallen was dit vierkantig of rechthoekig. Meestal was het eiland lichtjes opgehoogd door aarde afkomstig uit de gracht. Om het eiland te bereiken werd een toegang voorzien. Ofwel onderbrak men de gracht en ging deze dus niet helemaal rond ofwel was er een brug. De brug werd initieel meestal in hout opgetrokken, maar werd later veelal vervangen door een stenen exemplaar. Het laatste kenmerkende element van een site met walgracht was de bebouwing, waarbij het voornaamste gebouw was opgetrokken uit (bak)steen. De overige gebouwen waren meestal uit steen- of houtbouw.

Op de Ferrariskaart (1771–1778) zijn verschillende van deze sites met walgracht duidelijk zichtbaar; sommige worden op de kaart zelf weergegeven met hun gekende benaming, zoals Macharis, Seebroeck en Tervaren. Ook in het huidige landschap zijn verschillende van deze sites nog duidelijk aanwezig.

Geromantiseerde afbeeldingen op de vlaggen van de 12 geslachten (verz. Luc Pieters) en hun situering op de eind-18de-eeuwse Ferrariskaart.

Hof ten Cantele 1

Op de Ferrariskaart duidelijk herkenbaar als site met bebouwing en omliggende walgracht. Het hof is vandaag gelegen langsheen de huidige Flor Hofmanslaan. De walgracht is nog grotendeels aanwezig, het hof zelf is verdwenen.

Hof ten Gate 2

Eveneens op de Ferrariskaart duidelijk weergegeven als bebouwing met omliggende walgracht. De site gaat mogelijks terug tot de late middeleeuwen. De naam 'Hof ter Gaet' bestaat nog als straatnaam, de oorspronkelijke hoeve met walgracht is grotendeels verdwenen. Het hof was oorspronkelijk voorzien van een toegangspoort (de Middelnederlandse betekenis van 'gate').

Hof te Kerrebroeck 3

Alle sporen van deze site lijken gewist in het landschap. Ook op de Ferrariskaart kan deze site moeilijk gelokaliseerd worden.

Hof te Macharis 4

Dit hof is zowel figuratief als met naam duidelijk weergegeven op de Ferrariskaart. Ook vandaag is deze site met walgracht nog duidelijk zichtbaar in het landschap. De oorspronkelijke bebouwing is verdwenen, maar er is wel hedendaagse bebouwing op het eiland aanwezig.

Hof ten Poele 5

De naam Poelstraat is nog de enige getuige van waar zich ooit Hof ten Poele bevond. De oorspronkelijke bewoning en de walgracht zijn niet op te merken op de Ferrariskaart en ook in het huidige landschap lijken geen sporen van deze site aanwezig.

Hof ten Bossche 6

Aan het einde van de huidige Duivekeetstraat stond ooit Hof ten Bossche. Op de Ferrariskaart zien we bewoning, maar zonder aanduiding van de walgracht. Op de Atlas der Buurtwegen (1843–1845) is wel duidelijk een hof met walgracht aanwezig. Een vermoedelijk restant van deze hoeve is opgenomen op de vastgestelde lijst van de inventaris van het bouwkundig erfgoed. Er wordt in de beschrijving meegegeven dat het een onderdeel betreft van een voormalige omgrachte hoeve, ingeplant bij de Vondelbeek.

Hof te Beughem 7

Op de Ferrariskaart is de site niet opgetekend. We zien het wel verschijnen op de kaart van de Atlas der Buurtwegen als een hoeve met walgracht. Vandaag is er nog steeds een hof aanwezig, maar volgens het 'Land- en kaartboek van Lebbeke' is de historische bebouwing reeds verdwenen aan het einde van de 18de eeuw. Er zijn wel nog steeds lichte sporen van de walgracht aanwezig.

Hof ten Hekkene 8

Ongeveer ter hoogte van de parking van de huidige gemeentelijke sportsite bevond zich volgens de Ferrariskaart dit hof. Ook hier zijn alle visuele getuigen naar de site gewist.

Hof ter Hert 9

Op de Ferrariskaart is deze site niet op te merken. Later op de Atlas der Buurtwegen wordt deze site met walgracht wel duidelijk opgetekend. De oorspronkelijke site is verdwenen, maar de walgracht is nog grotendeels zichtbaar in het landschap aanwezig.

Hof ter Vaerent 10

Op de kaart van Ferraris is een site met walgracht op te merken, maar in het landschap zijn de sporen ervan nog nauwelijks zichtbaar. Ter hoogte van deze site werd in 1966 een strijdhamer in basalt uit de Bronstijd aangetroffen tijdens het ploegen van de akker (CAI-ID 37034).

Hof te Zeebroek 11

En tot slot is er, naast de in deze sprokkel besproken Hof ten Dijke, dit hof. Het goed is opgenomen op de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed en de walgracht is nog duidelijk zichtbaar aanwezig in het landschap. Het hof behoort tot de zeven hoven die gelegen zijn in het oudst ontgonnen gedeelte van de gemeente waardoor haar oorsprong mogelijk tot de 12de of 13de eeuw kan teruggaan.

Recente orthofoto van Hof Macharis © Geoportaal

Jozef Dauwe 2010, Het land- en kaartboek van Lebbeke (1667–1763), Heemkring Lebbeke & Provinciebestuur Oost-Vlaanderen 219

Geoportaal: Hof ten Dijke op de Ferrariskaart

Geoportaal: Hof "Den Dyck" op de Poppkaart

● hof ten dijke lebbeke

Geschiedenis Hof ten Dijke

In zijn Toponymie van Lebbeke (uitgegeven in de Derde Reeks-deel VII Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde in 1957) toont Marcel Bovyn aan dat bewoning van de site ten minste teruggaat tot de 14de eeuw. In zijn onderzoek naar oude plaatsnamen van Lebbeke kwam hij in de documenten de vermelding van de belastingplichtige Jan van den Dikke tegen rond 1370.

Het archeologisch onderzoek bevestigt dat het zwaartepunt van menselijke activiteiten op deze site zich in de 14de en/of 15de eeuw situeert. Men neemt aan dat de gracht hier ook in die periode is aangelegd. Van een eventuele bebouwing werden geen sporen teruggevonden. De gracht bleef echter steeds in het landschap aanwezig.

In 'Het land- en kaartboek van Lebbeke (1667–1763)' is een afbeelding opgenomen waaruit blijkt dat in 1763 de gebouwen waren gesloopt. Alleen de omwalde site bleef over.

Ook op de Ferrariskaart (1771–1778) is de D-vormige walgracht nog duidelijk zichtbaar. Er is geen bebouwing waar te nemen op het eiland. In de 19de eeuw lijkt een deel van de walgracht gedempt, zoals zichtbaar op de Atlas der Buurtwegen (1843–1845) en de Poppkaart (1842–1880).

Het projectgebied bleef sindsdien gevrijwaard van grootschalige bodemingrepen en bleef steeds in het landschap zichtbaar aanwezig.

Vondsten uit het archeologisch onderzoek

In de openbare bibliotheek van de gemeente Lebbeke vind je tentoonstellingskasten met informatie en een aantal tijdens het archeologisch onderzoek gevonden voorwerpen. Het onderzoek trof zowel aardewerkfragmenten als veel bouwkeraamisch materiaal aan, te plaatsen in de 14de–15de eeuw, als fragmenten daterend uit de 18de–19de eeuw.

In de onmiddellijke buurt van ten Dijke werden ook fragmenten van een Romeinse wrijfschaal gevonden. Bijkomende informatie is beschikbaar via een QR-code in een tentoonstellingskast. Meer over het onderzoek zelf vind je op de website van het Agentschap Onroerend erfgoed.

Natuurgebied Heistergem en Hof ten Dijke

Hof ten Dijke is gelegen in het natuurgebied Heistergem. Dit gebied met wachtbekken situeert zich waar ooit de Frankische nederzetting *Haisthaingheim* gelegen was. Deze nederzetting zat schrijlings op de Wiesbeek, aan de grens Buggenhout-Lebbeke-Opwijk. Heistergem is vandaag een gecontroleerd overstromingsgebied van 17,6 ha met een bergingsvolume van 126 000 m³, gelegen in de vallei van de Vondelbeek.

De wandelroute in dit natuurgebied loopt niet alleen langs de historische site van Hof ten Dijke, maar ook langs tal van waardevolle landschappelijke relictten. Zo zijn er verschillende knotwilgenrijen als getuigen van de omzoming van een weiland. Zij verdampen enorme hoeveelheden water en werden in het verleden aangeplant om drassige gronden weer droog te maken.

Verder wordt de natuurliefhebber verwend door twee vogelkijkwanden en een ooievaarspaal. Ook de meanderende beken, die zoveel mogelijk water vasthouden, zijn een troef in dit gebied.

Naast zijn historisch-archeologische waarde heeft de site van Hof ten Dijke een waardevolle landschappelijke betekenis. Met het verdwijnen van de bebouwing op deze site verdween immers niet het landschappelijke nut van deze site. Ooit bevonden zich hier vlasrootputten voor het 'roten' van vlas. Lebbeke was eeuwenlang een centrum van vlasteelt. De vlasvezels werden aan de buitenkant van de houtige stengel losgemaakt door de planten in een put met stilstaand water onder te dompelen en ze te bedekken met graszoden en modder. Na het roten volgden nog verschillende procédés om tot vlagaren te komen.

Dit verschaft de boeren een noodzakelijk extra inkomen. Deze vlasvezels vonden immers een grote afzetmarkt om vervolgens verwerkt te worden tot touw, zeilen en linnen.

Prent nr. 6 uit een reeks van 17 gravures uit 1721. Michiel Heylbroeck was de sculpteur van de medaillons die vervaardigd werden voor de lambrisering in de kerk van Lebbeke, geveergeerd papier, 195 x 155 mm., verz. Luc Vermeiren.

Rond vlasrootputten werden vaak elzenstruiken aangeplant. De takken van deze elzenstruiken werden vervolgens ook gebruikt om de putten toe te dekken.
 Het looizuur beïnvloedde immers het rottingsproces.
 Door de aanwezigheid van looistoffen in het elzenhout kreeg het gerote vlas een blauwe kleur en werd er dan ook gesproken over blauwrotten. Omwille van de stank was dit één van de vuilste boerentaken die men zich kon voorstellen.

Toekomst Hof ten Dijke verzekerd

In 2021 werd de site van het voormalig Hof ten Dijke, vlakbij het wachtbekken Heistergem, nieuw leven ingeblazen. Het gehele project werd gedragen door het Lebbeekse gemeentebestuur, Regionaal Landschap Schelde Durme, de provincie Oost-Vlaanderen en Natuurpunt.

De site van Hof ten Dijke heeft er lange tijd verkommerd en ontoegankelijk bijgelegen. Zo waren de vijver en de wal rond de site bijna volledig verland, waren verschillende bomen omgevallen door ouderdom, ... en deden nog weinig elementen herinneren aan hoe het vroeger geweest was.

Vandaag is dit gelukkig helemaal anders. De site onderging een ware metamorfose. Bij de inrichting werd rekening gehouden met de resultaten uit het archeologisch vooronderzoek om zo het erfgoedkarakter terug in de verf te zetten. De waardevolle geschiedenis van de locatie maakte deel uit van het concept van de nieuwe inrichting. De gedempte poel rond de voormalige hoeve, een restant van de oorspronkelijk omwalling, werd terug uitgegraven, verruimd en in ere hersteld. Dit komt ook de natuur en het klimaat ten goede, want er wordt op deze manier voor gezorgd dat er zoveel mogelijk water op de site wordt vastgehouden.

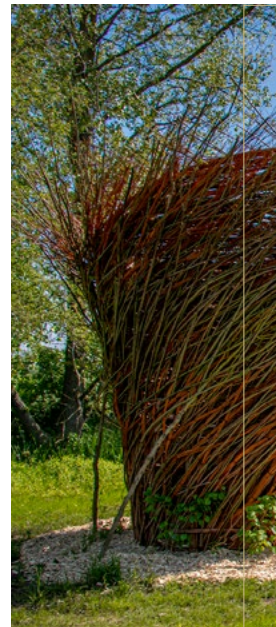
Met de uitgegraven aarde van de verlande vijver en walgracht werd een verhoogd dijkwandelpad aangelegd in het hooiland. Dit zorgt ervoor dat het terrein ook in het natte seizoen toegankelijk is. Dit pad loopt doorheen de oude populierendreef die werd behouden.

De aanwezige vegetatie werd verwijderd en nieuwe aanplantingen met historische verwijzing werden voorzien zoals fruitbomen, ruigtes, houtkanten, Een kleine boomgaard met regionale fruitrassen zoals Berglander (appel),

Suikerpeer en Lebbeekse Blaakes (pruim), vervolledigen het plaatje. Passerende of rustende wandelaars mogen hier zelfs een stukje fruit meepikken. Ook de ijsvogel kreeg de nodige aandacht. Door de walgrachten loodrecht af te graven werd een ideale broedplaats voor hem gecreëerd.
 Tot slot werden op de site ook picknickbanken geplaatst en kinderen vinden er dikke boomstammen om op te klauteren. Het gebied nodigt uit tot het ontdekken van erfgoed in al zijn aspecten, recreatief wandelen en ontmoeten.

Voor en na
 Tussen de oude populierendreef werd een verhoogd dijkwandelpad voorzien.
 © Ann Sels, RL Schelde-Durme

'Sentinel'

Internationaal kunstenaar Will Beckers (°1967) plaatste op aanvraag een kunstwerk. Het geeft de site een extra dimensie.

'Sentinel' is gemaakt uit wilgentakken. Waar ooit het torentje stond van de voormalige hoeve van Hof ten Dijke, verrijst nu een symbiose van natuur, kunst en cultuur.

Het kunstwerk werd gecreëerd in het middelpunt van de nieuwe walgracht. Het spreekt tot de verbeelding en trekt wandelaars en buurtbewoners tot in het hart van het hooiland.

Colofon

Uitgegeven door de deputatie van de Provincie Oost-Vlaanderen

Beleidsverantwoordelijke: An Vervliet, gedeputeerde
Dienst Erfgoed & Erfgoedsites · dienst Erfgoed
Anneke Lippens, directeur
Jo Rombouts, diensthoofd
Nele De Cocker en Martine Pieteraerens, coördinatie

Auteurs: Heemkring Lebbeke vzw en Paul Meert (Natuurpunt
's Heerenbosch)
Fotografie: Theo Bosman, RLSD
Grafische vormgeving: Ann Huyghe, directie Erfgoed &
Erfgoedsites
Druk: Drukkerij De Riemaecker Printing, Nukerke

D/2023/1933/3

Deze uitgave kwam tot stand in samenwerking met Heemkring
Lebbeke vzw en de gemeente Lebbeke

Praktisch

De toegang tot de site van Hof ten Dijke is te vinden via een doorgang tussen huisnummers 113 en 115 in de Klein Antwerpenstraat te Lebbeke.

Door de lokale besturen van Lebbeke, Buggenhout en Opwijk werd in 2021 een wandelfolder uitgebracht over het natuurgebied Heistergem. De route is uitgestippeld met rode pijlen over ongeveer 2,2 km. De site 'Hof ten Dijke' bevindt zich naast het wandelpad.

WELKOM IN HEISTERGEM

Natuurgebied met wachtbekken
Buggenhout - Lebbeke - Opwijk

Bereikbaarheid:

- Station Heizijde (Lebbeke) **B** - Parkeerplaatsen **P**
- Ingangen (2) via Klein Antwerpenstraat - Lebbeke -
- Ingang Heizijde - Lebbeke -
- Ingang Eeksken - Opwijk -
- Ingang via Broekstraat - Buggenhout -

De naam Heistergem verwijst naar de Frankische nederzetting Haisthaingenheim.

Legende:

- 1 Klepstuw
 - 2 Zandvang
 - 3 Wandeldijk
 - 4 Vogelkijkwand
 - 5 Wachtbekken
 - 6 Hof ten Dijke
 - 7 Poelen
 - 8 Vijver
 - 9 Ooievaarspaal
- Wandelroute natuurgebied/wachtbekken Heistergem: (± 2,2 km)
- - - Knuppelpad
- B** Station Lebbeke Heizijde
- P** Parking

Erfgoedspokkels: Oost-Vlaams erfgoed in de kijker
www.oost-vlaanderen.be/erfgoedspokkels